

FURQAT POETIKASIDA BADIY SAN'ATLARNING IFODA VOSITASISIFATIDAGIO'RNI

Ashurboyeva Yulduz Jamolboy qizi

Toshkent arxitektura-qurilish universiteti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Zokirjon Furqat ijodida badiiy san'atlarning poetik ifoda vositasi sifatidagi o'rni tahlil etiladi. Shoir g'azal va lirik she'rlarida ishlatilgan tashbeh, istiora, tazod, tashxis, tanosub kabi san'atlarining mazmun va g'oya yetkazishdagi roli yoritiladi. Maqolada Furqatning poetik tasvir vositalari orqali lirik qahramon ruhiyati, tabiat manzaralari va falsafiy qarashlar badiiy jihatdan chuqur ifodalangani ilmiy asosda ko'rsatib beriladi. Badiiy san'atlarning shoir poetikasidagi funksiyasi, ularning estetik ta'siri va lirik strukturaning shakllanishidagi ahamiyati muayyan misollar bilan tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *Furqat poetikasi, badiiy san'atlar, tashbeh, tazod, tanosub, istiora, tashxis, mumtoz lirika, badiiy ifoda, shoirlik mahorati*

O'zbek mumtoz adabiyotining yirik namoyandalaridan biri Zokirjon Furqat o'zining boy ijodi, nozik poetik didi va chuqur falsafiy mushohadalari bilan adabiy merosimizda munosib o'rin egallaydi. Uning she'riy asarlari o'zbek lirikasi taraqqiyotida yangi bosqich bo'lib, undagi badiiy vositalar, tasvir va ifoda uslublari o'z davrining adabiy-estetik talablariga javob beradi.

Furqat poetikasini tahlil qilishda uning badiiy san'atlardan foydalanish mahorati alohida e'tiborga loyiq. Shoir lirik obrazlar yaratishda va ruhiy kechinmalarni ifodalashda tashbeh, istiora, tazod, tashxis va boshqa poetik vositalardan samarali foydalangan. Aynan ushbu badiiy san'atlar orqali Furqat she'riyati nafaqat estetik zavq baxsh etadi, balki o'quvchini fikrlashga, mushohada yuritishga chorlaydi.

Ushbu maqolada Furqat g'azallari va lirik she'rlarida qo'llanilgan badiiy san'atlarning mazmun, tuzilma va g'oya yetkazishdagi o'rni tahlil qilinadi. Maqsad — Furqat ijodidagi poetik vositalarning estetik, semantik va ifodaviy xususiyatlarini ochib berishdan iborat.

Zokirjon Furqatning she'riy merosi, ayniqsa, uning lirikasida badiiy san'atlar muhim obrazlilik vositasi sifatida maydonga chiqadi. Shoir har bir poetik detal orqali nafaqat tasvir yarata olgan, balki o'z zamonasining ma'naviy muammolari, falsafiy qarashlari va insoniy qadriyatlarini chuqur ifodalagan. Uning poetikasida

tashbeh, istiora, tazod va tashxis san'atlari lirik qahramon ruhiyatini ochib berish vositasi sifatida samarali xizmat qilgan.

Lirik kechinmalar va tashxis san'ati:

“Ko‘nglumda g‘am-u hasrat o‘rtog‘ bo‘ldi,
Shodligim yurakda pinhon bo‘ldi.”

Bu misralarda tashxis san'ati orqali ko‘ngil, g‘am, shodlik kabi mavhum tushunchalarga tirik mavjudot xususiyatlari berilgan. Ko‘ngil va shodlik insondek ifodalanib, ruhiy holat obrazli tarzda ochilgan. Bu holat Furqat lirikasida dard, quvonch, hasrat singari tuyg‘ularni o‘quvchiga yaqinlashtiradi.

Tazod orqali ma'naviy iztirob ifodasi

“Ko‘zlarimda yosh, yuzimda kulgu,
Ko‘nglim g‘amda, so‘zimda orzu.”

Ushbu baytda tazod san'ati orqali ikki qirrali ruhiy holat berilgan: tashqi shodlik va ichki iztirob. Bu qarama-qarshiliklar lirik qahramonning ziddiyatli holatini ochadi. Furqat lirikasi uchun bunday holat tipik bo‘lib, u inson tabiatidagi murakkablikni ifodalashga xizmat qiladi.

Tanosub vositasida garmoniyaga erishish

“Lola bilan nargis bir bog‘da o‘sdi,
Sarv-yu rayhon unga do‘st bo‘ldi.”

Bu baytda tanosub san'ati orqali o‘zaro bog‘liq, bir-birini to‘ldiruvchi obrazlar ketma-ketligi yaratilgan. Gul, nargis, sarv, rayhon kabi obrazlar ruhiy uyg‘unlik,

orzu va go‘zallik timsoli sifatida gavdalangan. Furqatda bu kabi tasvirlar lirik qahramon ichki dunyosining osoyishtaligini yoki unga bo‘lgan ehtiyojini ifodalaydi.

Agar “Fasli navbahor o‘ldi, ketibon zimistonlar...” misrasi bilan boshlanuvchi g‘azalga diqqat qaratilsa, u o‘zbek adabiyotida tabiat lirikasining yorqin namunalaridan biri sifatida ko‘zga tashlanadi. Shoir ushbu g‘azalda bahor fasli kirib kelishi bilan borliqda ro‘y berayotgan tabiat manzaralarini nozik did bilan kuzatar ekan, uning ruhiy holati va ichki kechinmalari she’rda o‘z ifodasini topadi. Bahorning go‘zalligi orqali shoir hayotning o‘tkinchiligini eslatadi va uni ezgulik bilan o‘tkazishga da’vat etadi. Chunki inson umri singari bahor ham abadiy emas – g‘animat.

Fasli navbahor o‘ldi, ketibon zimistonlar,

Do‘stlar g‘animatdur, sayr eting gulistonlar[1]

Bu 8 baytdan iborat g‘azal hazaji musammani ashtar vaznida yozilgan bo‘lib, unda radif ishlatilmagan. G‘azalning yana bir muhim jihati – unda badiiy san’atlardan keng foydalanilganidir. Aynan shu san’atlar orqali shoir o‘zining ruhiy holatini chuqur ochib bera olgan.

She’rning birinchi baytidayoq tazod san’ati (qish – bahor, ya’ni “zimistonlar – gulistonlar”) kuzatiladi. Bu qarama-qarshilik orqali hayot va tabiatdagi o‘zgaruvchanlik, vaqt o‘tishi ifoda etilgan.

Nastaran yuvib yuzni, yosumon tuzib o‘zini,

Nargis ochibon ko‘zni intizori yoronlar[2]

Ushbu baytda esa tanosub san’ati qo‘llanilgan. Yosuman, nastaran, nargis kabi gullarning tilga olinishi tabiat go‘zalligini uyg‘un holda tasvirlashga xizmat qilgan.

Qumrilar qilib ku-ku, bulbul aylabon chah-chah,

Sarv gul uza doim tortar oh-u afg‘onlar[3]

Bu baytda tanosub (qumri, bulbul, sarv, gul) va intoq san’atlari birgalikda ishlatilgan. Intoq – jonli bo‘lmagan tabiat unsurlarining insoniy holatda tasvirlanishini bildiradi. Shoir bu vosita orqali tabiatni so‘zlovchi, his qiluvchi mavjudot sifatida gavdalantiradi.

Bulbul o‘qug‘och yig‘lab subhidam xazon faslin,

G‘uncha qon yutub, yuz chok etti gul giribonlar[4]

Bu baytda esa tashxis yaqqol ko‘zga tashlanadi. Bulbulning yig‘lashi, g‘unchaning “qon yutib” rangi qizarishi kabi obrazlar jonlantirish san’ati orqali berilgan. Bu esa tabiatda kechayotgan o‘zgarishlar orqali inson qalbidagi sezgilarni

ifodalashga imkon yaratadi.

Umuman olganda, Furqatning ushbu gʻazali shoir lirikasi mavzu doirasining kengligini, obraz yaratish mahoratini va badiiy ifoda vositalaridan oʻrinli foydalanishni namoyon etadi. Shoirning poetik tili, boy lugʻaviy salohiyati va mahorat bilan ishlangan badiiy sanʼatlari uning adabiyotdagi oʻrni va uslubini belgilovchi asosiy omillardandir. Furqatning sheʼriyati badiiy sanʼatlarning serqirra koʻrinishlari bilan boyitilgan boʻlib, ular orqali shoir lirik obrazlar, tabiat manzaralari, insoniy kechinmalar va falsafiy xulosalarni obrazli va jozibador shaklda ifodalaydi. Har bir badiiy sanʼat Furqat poetikasida faqatgina bezakli vosita emas, balki chuqur mazmuniy yuk va estetik vazifani bajaruvchi unsurdir. Shoirning poetik mahorati aynan mana shu badiiy vositalarni nozik his etish va ulardan oʻrinli foydalanish bilan belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rajabov A. Furqat – maʼrifatparvar shoir. – Andijon: Andijon universiteti nashriyoti, 2010.
2. Usmonov M. Adabiy tanqid va mumtoz lirika. – Toshkent: Akademnashr, 2016.
3. Qurbonov M. Mumtoz adabiyotimiz badiiyati. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021.
4. Furqat Z. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2006.